ЧЕРВЕНА КНИГА

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

КОМИТЕТ ЗА ОПАЗВАНЕ НА ПРИРОДНАТА СРЕДА ПРИ МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ НА НР БЪЛГАРИЯ

ЗЛАТОЗАР П. БОЕ

КНИГА НР БЪЛГАРИЯ

ИЗЧЕЗНАЛИ, ЗАСТРАШЕНИ ОТ ИЗЧЕЗВАНЕ И РЕДКИ РАСТЕНИЯ И ЖИВОТНИ

В ДВА ТОМА

ТОМ 2. ЖИВОТНИ

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ • СОФИЯ, 1985

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ НА ТОМ 2. ЖИВОТНИ

Отговорни редактори чл.-кор. Ботьо Ботев
проф. Цоло Пешев

Членове ст.н.с. Николай Боев
доц., к.б.н. Симеон Симеонов
ст.н.с., к.б.н. Владимир Бешков
ст.н.с., к.б.н. Мария Карапеткова
н.с. Владимир Помаков

Секретар н.с. Таню Мичев

Художници на рисунките Невена Карамалакова
Елена Пъдарева
Светослав Цеков

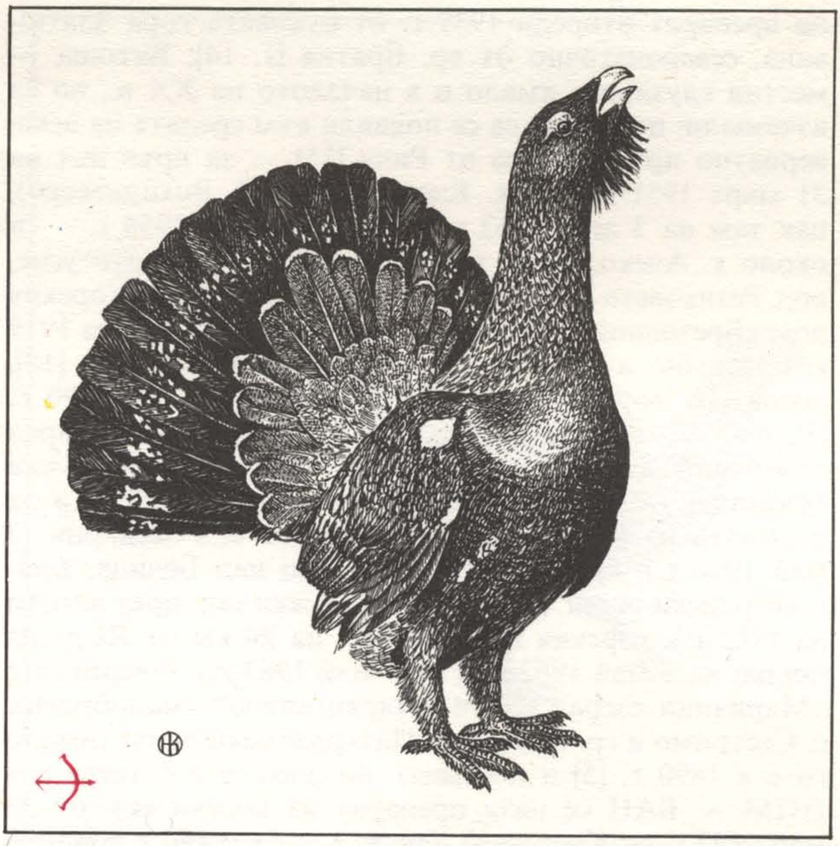

ГЛУХАР

***Tetrao urogallus* L., 1758**

Разред Кокошеви (Galliformes)
Семейство Фазанови (Phasianidae)

Състояние на застрашеност. Застрашен вид. Изчезнал е от много предишни находища, а в някои от тях е силно намалял. Сукцесията му поради периферното разположение на нашата страна в неговия ареал е обезпокоителна.

Разпространение. Стара планина: Западна — на 2—3 места в Берковска пл. (под. вр. Ком — гората Чамлъка в местн. Самарите и на 50 км оттам в биосферния резерват „Чупрене"; през 1955 г. се споменава и за Козница в района на вр. Тодорини кукли, край с. Заножене [1, 2, 3]), около 1895 г. го е имало и край р. Бързия при с. Клисура, Софийски окръг [4] (на негово име е наречена р. Глухарска, приток на р. Ботуня), през 1890 г. — на връх Мургаш и Витиня — местн. Сватбарника [5] и 5—6 бр. през 1912 г. в местн. Кокошарника [1] (в НПМ — БАН има експонати от с. Чурек — трофей глава и опашка от дек. 1902 г., 2 женски и 1 мъжки екз. от 17 ян. 1904 г. и 1 екз. от 1925 г.), през 1928 г. се споменава за Мургаш, Петроханския проход — 1890 и 1928 г. [5, 6], откъдето в НПМ — БАН има 1 женски възрастен екземпляр от 2 май 1904 г.; Средна — вече почти изчезнал: в миналото — в Златишко-Тетевенска пл. на вр. Свищиплаз [7], местн. Текиния на Орозтепе докъм 1924 г. [8], по склоновете на вр. Левски над Сопот през 1950 г. [9], Шипченска пл. (нарядко докъм 1920 г. в местн. Узана, Габровски окръг [10], край р. Черни Вит — в 1953 г. добит женски екземпляр, край вр. Вежен [11], резервата „Царичина" — до 1965—1967 г., но наблюдаван и в 1981 г.), Троянска пл. — край с. Розино уловен мъжки екземпляр през пролетта на 1938 г. [12], Калоферска пл. — навярно го има и сега в резервата „Джендема" [13]; Средна гора — в миналото в горите между селата Огняново и Голяма Раковица, Софийски окръг — докъм 1949 г.; в НПМ — БАН има екземпляр от лятото на 1902 г. от с. Саранци и от 1904 г. — от гр. Елин Пелин, Софийски окръг; в Копривщица е има-

ло препарат отпреди 1939 г. от буковата гора Златювица, североизточно от вр. Братия [1, 14]; Витоша — местни глухари е имало и в началото на XX в., но са изчезнали; повторно са се появили към средата на века, вероятно преселили се от Рила [15] — за пръв път на 31 март 1951 г. при х. Еделвайс (от Н. Виходцевски), пак там на 3 апр. 1952 г. в токуване, а в 1954 г. — и около х. Алеко, Меча поляна, местн. Яворовото усое, под Резньовете [16] и на 31 март 1952 г. около горския дом „Брезовица" [17]; Рила — по-обикновен докъм 1919 г. предимно в горския, но и в субалпийския пояс [18], познат от горите около Рилския манастир — 1890 г. [5], района на Боровец — 1890 г. [5] (днес почти пред изчезване); в НПМ — БАН има препарати на мъжки екземпляр от рида с вр. Соколец (24 апр. 1921 г.) и от долината на р. Джупаница, южно от с. Говедарци (3 май 1924 г.), край курорта Семково над Белица, Благоевградски окръг (наблюдаван мъжки екз. през лятото на 1965 г.), горския пункт Лееве, на 20 км от Якоруда (видян на 1 май 1962 г. и на 3 май 1963 г.), резерватите „Маричини езера" [20] и „Парангалица" (малоброен), с. Сестримо и гр. Костенец, Пазарджишки окръг (имало го е в 1890 г. [5] и по-късно, но днес се е оттеглил; в НПМ — БАН се пази препарат на мъжки екз. от 30 май 1897 г. от Костенец), запазил се е главно в ловното стопанство „Чаира"; Пирин — вр. Безбожна Тумба, местн. Кокошарника [21], в зоната на клека (1900—2100 м надм. в.), в местностите Котечкото — рид и връх Овчи кладенец (средата на юни 1953 и 1956 г. намерени 3 полога със 7 и 9 яйца), местн. Предела (препарат в НПМ — БАН от 22 май 1922 г.), резервата „Баюви дупки—Джинджирица" край Разлог [20]; Родопите — Алабак (1890 г. [5]), Каркария (1979 г. [23]), Белово, Ракитово, Пазарджишки окръг (1928, 1950 г. [6, 24]), резервата „Мантарица" (предимно в местн. Петлите [13, 20, 25]), Велинград (склоновете и билата на Чепинските ридове и долината — 1950 г. [24]); екземпляр от 8 апр. 1943 г. в НПМ — БАН около върховете Чадъра, Голяма и Малка Сюткя (1890 г. [5]), Пашино бърдо (1940 г.) [1], местн. Покрит извор (1977 г. [27]), резерватите „Дупката" (1971 и 1980 г. [13, 25]) и „Васил Коларов" (1971, 1977, 1980 г. [25, 20, 26]), местн. Беглика с ловен развъдник (1980 г. [13]), местн. Баташки Снежник (Карлък) [24], Батак, Пазарджишки окръг (1890 г. [5], 1950 г. [24]; препарати в НПМ — БАН от 29 май 1938 г., и в ПМ — Плевен от май 1927 и 1938 г.), горите край Пещера (в НПМ — БАН има 3 яйца от 29 апр. 1952 г. и 3 пухови малки от 1950 г.), около връх и летовище Бяла Черква в дела Чернатица (1950 г. [9], Сухи рид (Сухаря) — 1890 г.), гористия пояс около вр. Персенк [9] и рида Добриля (1975 г. [28]), вр. Върховръх (1974 г. [29]), край с. Широка лъка, Смолянски окръг (1973 г. [30]), Смолянските езера (1964 г. [31] — сега е изчезнал, но оттам е останало името Кокошата стена на местн. Беширов камък), Чепеларе, Смолянски окръг (1928 , 1950 г. [6, 24]), край горско стопанство „Беслет" (препарат в НПМ — БАН от 10 юни 1932 г.), резервата „Тъмна гора" (1978 г. [32]), местн. Хайдушки поляни (1966 г. [33]), горско стопанство Дикчан при вр. Унден (1960 г. [34]), Юртовете или Ардин връх (1890 г. [5]), Девинската планина (1971 г. [35]), Дъбраш, западно от Доспат, Смолянски окръг (1980 г.), Ловно стопанство „Кормисош" при Караджов камък, южно от с. Мостово, Пловдивски окръг. В началото на века е бил вече рядък южно от Стара планина (1901 г. [35]), в Сакар, а за Странджа, Беласица, Огражден, Краище, Осогово и Люлин липсват данни за него. От съседните страни в Румъния вече почти не се среща в Южните Карпати [37, 38]; в Северна Албания (при Ороши) е рядък; в Югославия е бил разпространен в републиките Босна и Херцеговина и Черна гора, в Сърбия е малоброен в планините Проклетия и Копаоник (преди и по склоновете на Западна Стара планина [39]), в СР Македония — единични екземпляри в Шар планина (откъм Призрен), на Попова глава, около вр. Градац, на Коджабалкан и край Сува река, но обитава областта Косово-Метохия [40, 41, 42, 43]; в Гърция почти липсва освен в пл. Бождаг при Драма, южните склонове на Родопите [44]; в близките до нас райони на Турция — Маришка Тракия и Мала Азия — го няма [45, 46]. В Централна и Югозападна Европа е разпространен разпокъсано предимно в планинските гори на Алпите, Пиренеите, Карпатите, а иначе — от Англия (реаклиматизиран) и Западна Европа през зоната на тайгата и Сибир — до Корея, Монголия и Китай [47, 48, 49, 50].

Численост. Към 1981 г. — общо 1800—2000 бр. [51]. Преди ежегодно са отстрелвани към 70—120 петела. През 1933 г. у нас е имало към 4500 бр. само в Родопите, а в 1964 г. вече са спаднали до 2600. През 1965 г. от общо 2606 бр. в Родопите е имало 1808 (69,38%), в Рила — 522 (20,04%), в Пирин — 181 (6,95%), Стара планина — 75 (2,88%) и Витоша — 20 (0,75%) [36]. Днес, въпреки че броят им е намалял, посоченото съотношение остава сходно. На места има вече известно увеличение — в Смолянски окръг от 605 бр. през 1971 г. на 897 през 1975 г. [52]. Разчита се и на изкуствено отглеждане, но ефектът за увеличаване на числеността на глухарите в природата е проблематичен.

Местообитаване. Предимно иглолистни и смесени гори в планините, отчасти широколистни (главно букови) с различна склопеност, със стари дървета (между 50 и 100 г.) и с добър тревно-храстов подлес, а и с по-разредени части и поляни, просеки, пожарища и пр., включително до зоната на бялата мура и клека [22, 53].

Отрицателно действуващи фактори. Деградацията на околната среда (обезлесяване, разреждане на горите, залесяване с монокултури и с беден подлес), влошаването на състоянието на токовищата и изсичането на стари дървета, особено по окрайнините (предпочита пожарища) и др., обезпокояването в сезона на токуването и размножаването, увеличаването на пътеките и просеките (което улеснява и проникването на някои неприятели), климатичните несгоди (ранни снеговалежи и продължителни зими), липса на зимно подхранване, отстрелването само на петли в миналото (до 1926 г. в района на р. Рилска Бистрица са отстреляни 300 бр. все мъжки; а единствените три препарата глухарки са внесени от чужбина [54], когато погрешно се е смятало, че един глухар е достатъчен за 6—8 кокошки [55, 56] — един мъжки покрива не повече от 3—4 женски).

Взети мерки за опазване. Недостатъчни — видът е покровителствуван временно като ловен обект с ограничено ловуване, ползува се с пълна защита само в териториите, охранявани от ЗЗП/1962 г. Особено в критично състояние би могъл да се окаже в трите находища в Западна Стара планина поради изолираността им и там е крайно необходима екологична оптимизация на средата. Поставено е начало на опитно волиерно отглеждане в Родопите (ДЛС „Извора" край Девин).

Необходими мерки за опазване. Включване на вида за цялостна закрила от ЗЗП/1962 г. Извършване на ежегодна и точна таксация на екземплярите и екологична преценка на предишните и на сегашните им местообитания. Подобряване на ремизността на местообитанията както с оглед на хранителната база, така и за увеличаване на скритите убежища (желателно е да има повече бял бор като предпочитана храна, особено в окрайнините, дъб, бук, леска, ива, елша, бреза и др., повече дивоплодни тревно-храстови видове, а също да се опазват и внимателно разселват мравуняците, да се осигуряват купчинки едър пясък на завет, за да не се засипват от снега, да се запазват стари дървета). Определяне на по-големи защитни зони около токовищата, които да се оградят, и да се забрани всякакъв достъп до тях, а в районите на гнездене и токуване — движението на пешеходци и транспортни средства, мар-

кирането, сечението и извозването на дървета от 1 март до 1 юли. Организиране на редовно есенно, зимно и ранно пролетно подхранване. Недопускане на безстопанствени и пастирски кучета в района и предварително регулиране на неприятелите на яйцата и птиците. Улавяне и разселване на глухари през есента от едни местообитания в други след екологично проучване с оглед на генетично опресняване [57]. Засилване на волиерното отглеждане. Изготвяне и срочно изпълнение на реални годишни планове за мерките по опазването на глухарите у нас, които да се съгласуват с органите на БЛРС и на МГГП. Засилване на природозащитната просвета сред ловците, горските и селскостопанските деятели.

Източници. 1. Д. Кацаров, 1943; 2. Е. Джунински, 1968; 3. С. Георгиев, К. Филипов, 1956; 4. К. Иречек, 1899; 5. Г. Христович, 1890; 6. К. Кузев, 1928; 7. А. Андреев, 1979; 8. Д. Душков 1979; 9. П. Патев, 1950; 10. д-р П. С. Н., 1921. 11. Т. Ненов, 1976; 12. С. И., 1939; 13. Т. Мичев и др., 1981; 14. Д. Кацаров, 1943; 15. К. Попов и др., 1962; 16. Н. Боев, 1955; 17. Ст. Дончев, 1961; 18. H. v. Boetticher, 1919; 19. Хр. Георгиев, 1958; 20. М. Тошков, 1977; 21. Д. Душков, 1972; 22. Г. Обецанов, 1959; 23. И. Зоински, 1979; 24. А. Петров, 1950; 25. М. Тошков, Н. Виходцевски, 1971; 26. O. Reiser, 1895; 27. М. Чолев, 1972; 28. И. Панайотов, Ат. Калинов, 1975; 29. И. Панайотов, 1974; 30. И. Зоински, 1973; 31. Н. Папазов, 1964; 32. Ив. Панайотов, 1975; 33. Ат. Манолов, 1978; 34. Ил. Зоински, 1971; 35. Ед. Клайн, 1901; 36. P. Petrov, 1972; 37. D. v. Linţia, 1955; 38. G. D. Vasiliu, C. Şova, 1968; 39. С. Матвејев, 1950; 40. St. Karaman, 1949; 41. W. Makatsch, 1950; 42. A. Dimovski, S. Matvejev, 1955; 43. M. Marćetić, A. Andrejević, 1960; 44. W. Baüer et al., 1969; 45. M. Beaman, 1975; 46. H. Kummerloeve, 1961; 47. Г. П. Дементьев и др., 1952; 48. А. И. Иванов и др., 1951; 49. А. И. Иванов, 1976; 50. Л. С. Степанян, 1975; 51. Н. Ботев, 1980; 52. А. Георгиев, 1975; 53. М. Русков, П. Петров, Ив. Колев, 1963; 54. Д. Илчев, 1926; 55. П. Петров, Ст. Стоянов, В. Цветков, 1959; 56. К. Попов, В. Кълчишков, Ст. Стоянов, 1962; 57. А. Н. Романов, 1979.